

УДК 347.157(477)

DOI <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i2.1711>**Т. Курило,**кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Львівського державного університету внутрішніх справ**А. Баранкевич,**помічник судді
Восьмого апеляційного адміністративного суду

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ДИТИНИ У ЦИВІЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ

Сучасне право часто відображає специфіку правового статусу дитини як носія відмінних від дорослої людини якостей. Будучи найменш захищеним та найбільш уразливим суб'єктом правовідносин, дитина як носій прав та обов'язків в умовах сьогодення стає все активнішим учасником багатоваріантних приватноправових відносин, які характеризуються юридичною рівністю, вільним волевиявленням суб'єктів та майновою самостійністю. При цьому правовий статус дитини характеризується своєю динамічністю, оскільки змінюються обсяг прав та обов'язків, міра відповідальності, гарантії реалізації тих чи інших прав. Такі зміни здебільшого пов'язані з об'єктивними, часто незалежними від волі дитини, не персоналізованими обставинами та вимагають належного правового регулювання.

Для дослідження правового статусу дитини у цивільному праві фундаментальне значення мають розуміння поняття «дитина» та з'ясування значення такого у Цивільному кодексі України. Точність визначення поняття є досить важливою для законотворчої та правозастосовної діяльності, оскільки різне розуміння та тлумачення одного й того ж поняття має наслідком проблеми у застосуванні такого.

Метою проведеного дослідження є: аналіз змісту поняття «дитина» в Цивільному кодексі України, впливу міжнародно-правових актів на форму-

вання цього поняття в національному законодавстві, застосування поняття «дитина» законодавцем під час регулювання цивільних правовідносин, визначення спільних рис та відмінностей у розумінні поняття «дитина» в сімейному та цивільному праві.

Питання правового статусу дитини та особливості елементів такого є предметом дослідження та аналізу як вітчизняних, так і зарубіжних учених, таких як: В.І. Абрамов, І.О. Бандурка, О.В. Дзера, О.С. Іоффе, Н.М. Конончук, Л.В. Красицька, Т.В. Лобанова, С.А. Муратова, А.М. Нечаєва, З.В. Ромовська, С.А. Саблук, Н.М. Савельєва, Є.О. Харитонova, Я.М. Шевченко.

Однак здебільшого правовий статус дитини досліджується в контексті сімейних правовідносин, учасником яких дитина є в силу походження, кровного споріднення, родинних зв'язків чи усиновлення, проживання однією сім'єю, пов'язаності спільним побутом. Як правило, дитина стає учасником сімейних правовідносин незалежно від власного волевиявлення, коло учасників таких відносин – обмежене, а сімейно-майнові відносини виникають на ґрунті особистих немайнових відносин.

Наприклад, О.С. Іоффе зазначає, що у вирішенні питання правосуб'єктності фізичних осіб, єдність правової дієздатності забезпечується шляхом приєднання до правоздатності підопічних дієздатності батьків, опікунів або

підкувальників, бо, згідно з прямою вказівкою закону, для недієздатних і частково дієздатних обов'язково призначаються опікуни та підкувальники, а щодо дітей відповідні функції покладаються на їхніх батьків. Дієздатність батьків, опікунів, підкувальників слугує не тільки придбанню прав і обов'язків для підопічних, а й забезпеченню відповідності вимогам цивільного закону щодо будь-якої іншої їхньої поведінки (скажімо, фактичного володіння власним майном, його використання і т. ін.) [1, с. 291].

Н.М. Конончук досліджуючи правовий статут дитини, вказує, що дитина з моменту народження, як правило, реалізує своє право на утримання її батьками, право на сімейне виховання. Дитина має право, за наявності фізичної і розумової можливості, формулювати свою думку з питань, які зачіпають її інтереси. Сімейно-правовий статус дитини – це складна категорія, яка охоплює сукупність прав, інтересів та обов'язків дитини, передбачених у нормах сімейного законодавства і не співпадає зі змістом сімейної правосуб'єктності дитини [2, с. 234, 235].

Як зазначає З.В. Ромовська, ні реєстрація шлюбу, ні надання повної цивільної дієздатності тому, хто працює за трудовим договором або бажає займатися підприємницькою діяльністю, не припиняють у особи статусу дитини [3, с. 29].

У межах цивільних правовідносин здатність фізичної особи набувати своїми діями права та обов'язки, здійснювати їх, а також нести персональну відповідальність пов'язана не лише з досягненням певного віку, а й зі станом здоров'я, майновим становищем.

Оскільки в Україні визнається пріоритет міжнародного права над національним, що впливає з Декларації про державний суверенітет України, Конституції України, а також статті 10 Цивільного кодексу України, якою закріплено, що чинний міжнародний договір, який регулює цивільні відносини, згода на обов'язковість якого

надана Верховною Радою України, є частиною національного цивільного законодавства України [4], розглянемо визначення та розуміння поняття «дитина» у нормах міжнародних правових актів, які ідейно та нормативно впливають на формування національного права.

На міжнародно-правовому рівні дитинство є однією з головних правових цінностей, що не раз підкреслювалося у міжнародних актах.

Концептуальним міжнародним правовим актом із захисту прав дитини є Конвенція про права дитини, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 20.11.1989, ратифікована Постановою Верховної Ради України № 789XII (78912) від 27 лютого 1991 р., яка набула чинності для України 27 вересня 1991 р. [5]. Прийняття цього міжнародного акта стало вагомим кроком на шляху визначення статусу дитини як самостійної особи, яка має право не лише на догляд і захист, а й на участь у прийнятті рішень щодо власної долі.

Стаття 1 зазначеної Конвенції визначає поняття «дитина» через установлення верхньої вікової межі – 18 років, за умови, що повноліття не досягається раніше. При цьому, оскільки положення Конвенції не встановлюють початку правового захисту свобод та інтересів дитини, не закріплюють визначення поняття «повноліття», то держави-учасниці наділені правом довільного тлумачення статті 1 Конвенції щодо визначення моменту, з якого держава беруть на себе зобов'язання застосовувати положення Конвенції та забезпечувати захист прав дитини (з моменту зачаття чи з моменту народження), а також щодо визначення обставин, з якими пов'язано досягнення повноліття раніше.

Вікова межа – 18 років застосовується також у Конвенції про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей від 19.10.1996 [6], Європейській конвенції

про громадянство 1997 р. [7], Конвенції Міжнародної організації праці про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці № 182 від 17.06.1999 [8], Європейській конвенції про здійснення прав дітей 1996 р. [9].

Низка міжнародних договорів щодо захисту прав дітей закріплює нижчий віковий рубіж припинення правового статусу дитини з урахуванням того, що момент набуття статусу дорослої особи пов'язаний не лише з досягненням певного віку, а й зі здатністю самостійно виконувати ті чи інші дії, бути самостійним учасником тих чи інших правовідносин, нести персональну відповідальність. Тобто коли де-факто незалежність від батьківського контролю набувається раніше від досягнення певного віку, наприклад завдяки укладенню шлюбу чи військовій службі [10, с. 59].

Диференційований підхід до визначення вікових ознак поняття «дитина» у міжнародно-правових актах зумовлений специфікою сфер регулювання та того аспекту життя дитини, якого вони стосуються.

Із розвитком міжнародного права з'являється все більше міжнародних правових актів (конвенцій, договорів, домовленостей), що стосуються захисту прав дитини, норми яких мають тенденцію поширювати правовий статус дитини на осіб віком до 18 років.

Конституція України як Основний Закон держави охороняє дитинство, гарантує рівність дітей у їхніх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним, забороняє будь-яке насильство над дитиною та її експлуатацію [11].

У національному законодавстві України поняття «дитина» як особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно із законом вона не набуває прав повнолітньої раніше, закріплено у законах України «Про державну допомогу сім'ям із дітьми», «Про охорону дитинства», «Про протидію торгівлі людьми».

Згідно з нормами Сімейного кодексу України [12], правовий статус дитини

як учасника сімейних правовідносин має особа до досягнення нею повноліття. При цьому Кодекс закріплює вікову диференціацію дітей: малолітньою вважається дитина до досягнення нею чотирнадцяти років; неповнолітньою вважається дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років.

Таке визначення, на нашу думку, не підлягає безспірному застосуванню у цивільному праві, оскільки як основна ознака дитини в ньому визначається досягнення фізичною особою певного віку, тоді як для цивільних правовідносин віковий критерій не є самодостатнім, визначальне значення має здатність фізичної особи усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними.

На противагу нормам Сімейного кодексу України для Цивільного кодексу України [4] традиційним є поняття «фізична особа як учасник цивільних правовідносин». Основний акцент при цьому законодавець робить на обсяг право- і дієздатності фізичної особи, який змінюється залежно від віку і не завжди співпадає з повноліттям особи.

У статті 25 Цивільного кодексу України законодавцем закріплено, що здатність мати цивільні права та обов'язки (цивільну правоздатність) мають усі фізичні особи. Цивільна правоздатність фізичної особи виникає у момент її народження та припиняється у момент її смерті [4].

За віковим критерієм норми Цивільного кодексу України, як і Сімейного кодексу України, поділяють фізичних осіб на малолітніх – які не досягли чотирнадцяти років, та неповнолітніх – фізична особа у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років, однак такий поділ застосовується для визначення саме обсягу цивільної дієздатності фізичної особи – часткова цивільна дієздатність та неповна цивільна дієздатність відповідно.

Разом із тим у межах цивільних правовідносин може скластися ситуація, коли фізична особа хоча й досягла повноліття, але внаслідок певних при-

чин не має повної цивільної дієздатності, або, навпаки, цивільна дієздатність може бути надана особі, яка не досягла повноліття. В окремих випадках спостерігається збереження за повнолітньою фізичною особою тих прав, які вона мала до досягнення нею повноліття.

Наприклад, стаття 36 Цивільного кодексу України визначає випадки, за яких суд може обмежити цивільну дієздатність фізичної особи, тоді як положення статті 35 Цивільного кодексу України визначають умови, за яких фізичній особі, яка досягла шістнадцяти років, може бути надана повна цивільна дієздатність. Статтею 1200 Цивільного кодексу України встановлено, що шкода, завдана смертю потерпілого, відшкодовується дитині до досягнення нею вісімнадцяти років (учню, студенту – до закінчення навчання, але не більш як до досягнення ним двадцяти трьох років) [4].

Щодо набуття цивільної правота дієздатності у сфері особистих немайнових правовідносин, які сприяють формуванню людини як особистості, Цивільний кодекс України або не встановлює мінімального вікового бар'єру, пов'язуючи виникнення таких прав із фактом народження особи (право на життя, ім'я, здоров'я та ін.), або пов'язує особливості реалізації особистих немайнових прав із досягненням особою певного віку.

Наприклад, фізична особа має право на надання їй медичної допомоги, однак фізична особа, яка досягла чотирнадцяти років і яка звернулася за наданням їй медичної допомоги, має право на вибір лікаря та вибір методів лікування відповідно до його рекомендацій, а повнолітня дієздатна фізична особа, яка усвідомлює значення своїх дій і може керувати ними, має право відмовитися від лікування.

Фізична особа, яка створила об'єкт інтелектуальної власності (літературні та художні твори, комп'ютерні програми, виконання, фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення, наукові відкриття тощо)

визнається не тільки автором своїх творінь, а й набуває право на результати інтелектуальної діяльності. Виникає комплекс авторських або патентних прав на результати інтелектуальної, творчої діяльності, однак самостійно розпоряджатися майновими авторськими правами, зокрема укласти авторські і ліцензійні договори, можуть лише особи після досягнення 14 років, до досягнення цього віку майновими правами розпоряджаються законні представники цих осіб.

Використане законодавцем поняття «дитина» у спадкових правовідносинах характеризується, передусім, ступенем кровного споріднення, тобто походженням дітей від батьків. Віковий критерій базового значення не має, оскільки в межах спадкових правовідносин термін «дитина» може стосуватися осіб будь-якого віку, як неповнолітніх, так і повнолітніх. Вікова ознака враховується лише у правовідносинах, пов'язаних з участю у спадкуванні неповнолітніх.

Важливим є також закріплення у статті 25 Цивільного кодексу України гарантії охорони інтересів зачатої, але ще не народженої дитини, у випадках, установлених законом.

Зачата, але ще не народжена особа, за нормами Цивільного кодексу України віднесена законодавцем до спадкоємців за заповітом і до спадкоємців за законом першої черги (статті 1222, 1261). При цьому з метою захисту спадкових прав такої особи передбачено, що видача свідоцтва про право на спадщину і розподіл спадщини між усіма спадкоємцями може відбутися лише після народження дитини (частина 2 стаття 1298).

Зачата за життя і народжена після смерті дитини має право на відшкодування шкоди, завданої смертю годувальника, факт народження має наслідком перерахунок розміру відшкодування (стаття 1200 Цивільного кодексу України) [4].

Як бачимо, держава охороняє права та інтереси зачатої, але ненародженої дитини, проте остання до народження

не визнається суб'єктом права. Як указує Г.Ф. Шершеневич, досліджуючи питання виникнення правоздатності й, відповідно, всієї сукупності суб'єктивних цивільних прав, не зародок, а народжена дитина робить вплив на юридичні відносини, причому цей вплив відноситься до того моменту, коли він був ще зародком. Народження становить настільки необхідну умову для правоздатності, що поява мертвої дитини позбавлена юридичного значення, і зародок розглядається таким, що наче ніколи не існував [13, с. 62].

Незважаючи на те що зачата дитина, як пише М.Н. Малєїна, у майбутньому може стати суб'єктом права, навряд чи слід розглядати її як володаря правоздатності та інших суб'єктивних прав ще до народження [14, с. 24].

Таким чином, правоздатність фізичної особи виникає тільки з моменту народження, тоді як до моменту можливого народження особи Цивільний кодекс України передбачає лише охорону прав такої.

Ураховуючи зазначене, на підставі системного аналізу як законодавчих положень, так і наукових досліджень можемо дійти висновку, що у Цивільному кодексі України поняття «дитина» розкривається не лише через особливості психофізіологічних (вікових) та соціальних якостей, як це характерно для сімейного законодавства, а й через специфіку прав та обов'язків, носіями яких є фізична особа. Диференційований підхід до визначення обсягу прав та обов'язків, носіями яких є дитина, а також міри відповідальності зумовлений конкретним видом цивільних праводносинами, учасником яких є дитина. У цивільному праві захищаються права та інтереси зачатої, але ненародженої дитини, проте остання до народження не визнається суб'єктом права. Для цивільного права характерний інститут емансипації: зберігаючи фактично свій соціальний статус, дитина прирівнюється до категорії повністю дієздатних осіб, тобто як

учасник цивільних праводносин прирівнюється до повнолітніх. При цьому доцільно враховувати не лише психо-соціальний аспект розвитку дитини, а й матеріальне становище, оскільки після набуття дитиною повної цивільної дієздатності завдана нею шкода відшкодовуватиметься самостійно, на загальних підставах.

Статтю присвячено проблематиці розуміння поняття «дитина» та з'ясуванню значення такого у Цивільному кодексі України з метою розуміння правового статусу дитини у цивільному праві, уніфікації використання терміна «дитина» у законотворчій та правозастосовній діяльності.

Здійснено аналіз використання поняття «дитина» у нормах міжнародних правових актів, які ідейно та нормативно впливають на формування національного права. Проаналізовано формулювання поняття «дитина» у Конвенції про права дитини, яка є концептуальним міжнародним правовим актом із захисту прав дитини. На підставі системного аналізу міжнародних договорів щодо захисту прав дітей зроблено висновок, що момент набуття статусу дорослої особи пов'язаний не лише з досягненням певного віку, а й зі здатністю самостійно виконувати ті чи інші дії, бути самостійним учасником тих чи інших праводносин, нести персональну відповідальність.

У статті досліджено використання законодавцем терміна «дитина» у нормах Сімейного та Цивільного кодексів України. Виокремлено критерії, які є визначальними для «дитини» як учасника цивільних праводносин. Проаналізовано випадки, за яких фізична особа, яка хоча й досягла повноліття, але не має повної цивільної дієздатності. Наведено умови надання цивільної дієздатності особі, яка не досягла повноліття, а також збереження за

повнолітньою фізичною особою тих прав, які вона мала до досягнення нею повноліття. Звертається увага на особливості набуття дитиною цивільної право- та дієздатності у сфері особистих немайнових прав, а також на специфіку захисту прав зачатой, але ще не народженої особи.

У результаті проведеного комплексного аналізу норм міжнародних актів та національного законодавства зроблено висновок, що у цивільному законодавстві поняття «дитина» розкривається не лише через особливості психофізіологічних (вікових) та соціальних якостей, що характерно для сімейного законодавства, а й через специфіку прав та обов'язків, носіями яких є фізична особа. Вказано, що, надаючи дитині як учаснику цивільних правовідносин повну цивільну дієздатність, доцільно враховувати не лише психосоціальний аспект розвитку дитини, а й матеріальне становище такої.

Ключові слова: дитина, віковий критерій, право- і дієздатність фізичної особи, інститут емансипації.

Kurylo T., Barankevych A.
Special features of the legal status of a child in the civil code of Ukraine

The article deals with the issue of understanding the concept of "child" and clarifying the meaning of it in the Civil Code of Ukraine in order to determine the legal status of the child in civil law, to unify the use of the term "child" in lawmaking and law enforcement.

The analysis of the use of the concept of "child" in the standards of international legal instruments, which ideologically and normatively influence the formation of the national law, is carried out. The wording of the concept of "child" in the Convention on the Rights of the Child, which is a conceptual international legal instrument for the protection of the rights of the child, is analyzed. Based on

a systematic analysis of international treaties concerning the protection of the rights of children, it is concluded that the moment of acquiring the adult status is connected not only with attaining a certain age, but also with the capacity to perform certain actions independently, to be an independent participant of certain legal relations, to bear personal responsibility.

The use of the term "child" by the legislator in the norms of the Family Code of Ukraine and the Civil Code of Ukraine is investigated. The criteria that are decisive for the "child" as a participant of civil relations are distinguished. There are analyzed cases under which individuals do not have full civil capacity, though they have acquired the adult status. The conditions for granting civil capacity to a person who has not acquired the adult status, as well as the reservation of the rights of an adult natural person, which he / she had before attainment of majority, are described. Special attention is paid to the peculiarities of the child's acquisition of civil legal ability and capacity in the field of personal non-property rights, as well as to the special features of the protection of the rights of a conceived but not yet born child.

As a result of the comprehensive analysis of international instruments and national legislation, it is concluded that in civil law the concept of "child" is revealed not only due to psychophysiological (age) and social qualities, which are characteristic of family law, but due to the specific rights and obligations of natural persons. By granting a child, as a participant of civil legal relations, full civil capacity, it is advisable to take into account not only the psychosocial aspect of the child's development, but also the financial conditions.

Key words: child, age criterion, legal ability and legal capacity of natural persons, institution of emancipation.

Література

1. Иоффе О.С. Избранные труды по гражданскому праву: из истории цивилистической мысли. Гражданское правоотношение. Критика теории «хозяйственного права»; 2-е изд., испр. Москва: Статут, 2003. 782 с.
2. Конончук Н.М. Поняття сімейно-правового статусу дитини: проблеми визначення категорії. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2013. Т. 1. Вип. 21. Ч. 1. С. 230–232.
3. Ромовська З.В. Сімейний кодекс України: науково-практичний коментар. Київ: Ін Юре, 2003. 532 с.
4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003, зі змінами від 30.03.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
5. Конвенція про права дитини: Міжнародний документ від 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
6. Конвенція про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей: Міжнародний документ від 19.10.1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973_002.
7. Європейська конвенція про громадянство: Міжнародний документ від 06.11.1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_004.
8. Конвенція Міжнародної організації праці про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці № 182: Міжнародний документ від 17.06.1999. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_166.
9. Європейська конвенція про здійснення прав дітей: Міжнародний документ від 25.01.1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_135.
10. Ван Б'юрен Дж. Міжнародне право в галузі прав дитини / пер. з англ. Г.Є. Краснокутського; наук. ред. М.О. Баймуратов. Київ: БАХВА, 2006. 524 с.
11. Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
12. Сімейний кодекс України від 10.01.2002, зі змінами від 30.03.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.
13. Шершеневич Г.Ф. Учебник русского гражданского права (по изданию 1907 г.) / вступ. ст. Е.А. Суханова. Москва: СПАРК, 1995. 556 с. URL: <http://www.kursach.com/biblio/0020001/000.htm>.
14. Малеина М.Н. Личные неимущественные права: понятие, осуществление и защита. Москва: Статут, 2001. 438 с.

